

Atsakymas

Andrzej Mencwel

prieiga per internetą:
<http://www.instytucja.pan.pl>

Atsakydamas norėčiau pabrėžti, kad man labai sunku laviruoti tarp to, kas bus nuoširdi padėka, ir to, kas yra intelektualinis įsipareigojimas. Nepaisant emocinio jaudulio, kuris mane užvaldė ir yra apėmęs iki šiol, kai redaguoju šį atsakymą, vis dėlto pradėsiu nuo pareigos, kadangi ji pasirodė esanti svarbesnė, nei galėjau įtarti. Šioje pagrindinių humanistikos problemų panoramoje, kurią pristatė puikūs mokslininkai, atstovaujantys įvairioms mokslo sritims, kartoms ir aplinkoms, buvo išsakyta ar tik paliesta tiek klausimų, kad ilgai ir rimtai svarščiau, negi tikrai manoji knyga tam davė pretekstą. Privalau vis dėlto susikcentruoti ties tuo, kas svarbiausia, kadangi, jeigu norėčiau atsakyti į visus išsakytus klausimus, reikėtų parašyti net ne mokslinį darbą, o knygą, o tokio įsipareigojimo taip paprastai prisiimti tiesiog negaliu.

Pereidamas prie esminių dalykų vis dėlto norėčiau keletą žodžių pasakyti apie man brangius ir gerbiamus diskusijos dalyvius. Šią konferenciją inicijavo Lenkų kultūros instituto direktorius, o ją organizavo Kultūros istorijos katedra ir būtent jų dėka šioje konferencijoje dalyvavo tokie žymūs mokslininkai ir buvo nagrinėjami tokie svarbūs klausimai. Nuoširdžiai prisipažinsiu, kad šios diskusijos kompozicija man nebuvo netikėta ir ne tik todėl, kad kvietimas į diskusiją buvo išsiųstas pakankamai anksti. Man nepaprastai malonu ir jaučiuosiu labai pagerbtas, kad konferencijoje sutiko dalyvauti Henrykas Samsonowiczius, Jerzy Szackis ir Andrzejus Walickis, kadangi save aš laikau jų mokiniu ir kuriam jo mokytojai buvo nepaprastai geranoriški. Karolis Modzelewskis ir Rochas Sulima yra mano kolegos mokslinių tyrinėjimų srityje ir mano draugai gyvenime, kurie priklauso pačiai jauniausiai, bet jau arčiausiai pensijos esančiai kartai. Dariuszas Śniezko, Stanisławas Obirekas ir Bartoszas Korzeniewskis atstovauja pačiai jauniausiai mokslininkų kartai, kuri susijusi su kitais nei Varšuvos universitetais ir kita aplinka. Tyrinėjimus, kuriais užsiima mūsų žymieji mokslininkai, visi puikiai žinome, todėl jų nevardinsiu, tik pabrėšiu, kad visi diskusijos dalyviai su diskusijai vadovavusiu Leszoku Kolankiewicziumi atstovauja beveik visai humanistikai. Tokiu būdu paslėptasis kompozicijos raktas yra surastas – nes buvo siekta, kad *Antropologinė vaizduotė* būtų apsvarstyta iš visų pusių, kad ją aptartų įvairių sričių, įvairių kartų, įvairios aplinkos mokslininkai. Ar tas aptarimas pavyko, turite spręsti jūs patys, tačiau tai, kad diskusija truko daugiau kaip tris valandas ir mano atsakymui diskusijos metu tiesiog nebeliko laiko, yra įtikinantis dalykas.

Pirmasis svarbiausias klausimas, į kurį norėčiau atsakyti (nes kitaip tiesiog neįmanoma), yra integraliosios humanistikos problema. Apie ją kalbėjo Jerzy Szackis, diskusiją pratęsė Karolis Modzelewskis ir Rochas Sulima. Aš susiduriu su šia problema, jeigu taip galima pasakyti, kiek kitaip nei apie ją paprastai kalbama. Nuo tos minutės, kai atsidūriau akademinėje aplinkoje (o tai jau beveik pusė amžiaus), tik ir girdžiu šūkį „integralioji humanistika“, prisiklausiau ir apie jos „interdiscipliniškumą“, ir apie pastaruoju metu vis kartojamą „transdiscipliniškumą“. Gal šie šūkiai ir atveria akis, kad galiausiai pamatytume, jog dauguma mokslo disciplinų yra uždarnos, gal jie ir verčia mus pagalvoti apie tai, kad joms būtina atsiverti, tačiau tuo, mano manymu, ir išsenka jų išgalės. Taigi tie visi šūkiai taip toliau ir lieka tik tokiais pat daug kartų kartojamais ir nieko nevertais žodžiais.

Ko gero, nebus per daug, jei pasakysiu, kad dėl to, jog nuolatos taip šūkaujame ir nuolatos kviečiame atsiverti, ir neturime vertingų integruojančių humanistinių laimėjimų. Tie geriausi pavyzdžiai atsirado ten, kur buvo tyrinėjami sudėtingi dalykai ir kur buvo imtasi bendrų problemų – t. y. kultūros antropologijoje, „naujojoje istorijoje“ ar idėjų istorijoje. Mano pozicija, kuri remiasi per daugybę tyrinėjimų metų sukaupta patirtimi ir teoriniais apmąstymais, yra tokia: esu už integraliąją humanistiką, o ne „humanistikos integraciją“. Neįmanoma integruoti mokslo sričių, jeigu jos yra padalintos, nes tie padalijimai tampa atskirtimis, taip pat ir instituciniais būviais. Tų atskirų būvių niekas nesujungs, nes visi vadinamieji sujungimai bus tik dirbtiniai protezai, kuriuos jau žengiant pirmą žingsnį reikia mesti šalin, nes su jais neįmanoma eiti. Reikia tiesiog užsiiminėti humanistika atskirose srityse, siekiant peržengti jų ribas, apribojimus, visą laiką galvojant apie tai, kad humanistika turi bendrą ir vienintelį subjektą, kaip pasakė Jerzy Szackis, t. y. žmogų ir jo pasaulį. Kitaip tariant, žvelgiant iš tokios perspektyvos visi padalijimai į mokslo sritis, disciplinas ir specializacijas yra antriniai, dirbtiniai ir neesminiai, žinoma tik tada, jei omenyje yra turima fundamentali humanistikos pareiga – žmogus kultūroje ir kultūra žmoguje, kurie, jeigu galima taip pasakyti, yra pirminis humanistikos objektas. Tokia mano išpažįstama pozicija, žinoma, *a priori* neskelbia, kad nebegalioja nė viena speciali disciplina, taip pat neatmeta ir nė vienos tyrimų metodologijos. Nesu naujosios kultūros studijų versijos šalininkas, kuri neva gali išgauti pačią kultūros esenciją taip, kaip kadaise senasis dvasios mokslas ar spiritizmas neva leisdavo aiškiai pamatyti sielą. Manau, kad į kultūrą kaip žmogaus pasaulio visumą galime patekti per pačias įvairiausias ir plačiai atvertas duris – sudėtinius jos aspektus: religiją, visuomeninius ryšius, politiką, mintį, meną, literatūrą ir t. t. Todėl nepaisant to, pro kurias duris einu, gerbiu pasirinktų aspektų savitumą ir kiekvieno atžvilgiu naudoju adekvačius metodus: religijotyra, sociologiją, idėjų, meno, literatūros istoriją. Suprantama, literatūrinis aspektas man yra artimiausias ir todėl, kad literatūros istorija ir kritika užsiiminėju jau keletą dešimtmečių, taigi įvaldžiau šio amato taisykles ir moku pateikti patikrintas bei patikrinamas interpretacijas. Geriausias to pavyzdys yra studija „*Ogniem i mieczem*“ („Ugnimi

ir kalaviju“). Tiesiog negalėčiau ką nors panašaus parašyti, pavyzdžiui, apie, Matejką, nes nors ir jaučiu silpnybę menui, šioje srityje ir toliau lieku tik mėgėjas. Šis pavyzdys, kaip ir teorinis darbas apie žodžio antropologijos ir literatūros antropologijos ryšius, leidžia man gana vienareikšmiai atsakyti į profesoriaus Henriko Samsonowicziaus klausimą: aukštosios kultūros sritį, kaip dar neseniai buvo sakoma, t. y. filosofiją, literatūrą, meną, muziką, laikau sublimuota kultūros artikuliacija, taigi ir išskirtiniais mūsų tyrinėjimų objektais arba plačiausiai atvertais vartais į antropologiškai suvokiamą kultūrą. Taigi šiuo atveju lieku tradicionalistas, kas mane dar labiau priartina prie profesoriaus Samsonowicziaus (dėl ko labai džiaugiuosi).

Antrasis fundamentalus klausimas yra komunikacinis kultūros pobūdis, toks pats svarbus kaip ir antropologinis kultūros klausimas. Netgi esu linkęs manyti, kad komunikacinis kultūros pobūdis yra ne kažkoks antropologinio pobūdžio papildas, o tikrasis jo konkretizavimas, t. y. jo papildinys. Jeigu tikrai taip yra, kad apie žmogų negalime mąstyti už kultūros ribų, tai taip pat tikra yra tai, kad kultūros negalime atsieti nuo komunikacijos. Tačiau ir to neužtenka, nes komunikacija kultūroje yra ne kosmetinis jos pagražinimas, bet pati kultūros esencija. Esu užkietėjęs Floriano Znanieckio devizo „*There is no way out of Culture*“ išpažintojas. Angliškasis šio posakio originalas skamba tiksliau ir labiau įtikinančiai. Taip pat mane įtikina ir Ervingo Goffmano devizas „*Nothing never happens*“, kuris į lenkų kalbą yra išverstas labai netiksliai, nusakant tik tai, kas maždaug turima omenyje, t. y. „*Nigdy nie jest tak, żeby nic się nie zdarzało*“ („Niekada nėra taip, kad niekas nevyktų“), kurį, matyt, reikia suprasti taip: žmonių pasaulyje niekada nebūna taip, kad nevyktų kokia nors komunikacinė interakcija. Kitaip tariant, be interakcijos neįmanoma įsivaizduoti žmogiškosios kultūros, kadangi būtent interakcija yra žmogiškosios kultūros atomas, tiksliau, visa kultūra yra tokių atomų konsteliacija arba, gal geriau būtų pasakyti, tokių interakcijų sistemų sistema. Ar tapatinu kultūrą su komunikacija? Tai klausimas, kurio neįmanoma išvengti ir kuris man, beje, jau buvo užduotas fondo „*Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej*“ suorganizuotos konferencijos metu. Šiame klausime, į kurį nesugebu atsakyti teoriškai, slypi įtarimas redukcionizmu, nes jeigu taip, tai kultūra tam tikra prasme taptų pagalbinu įrankiu ir prarastų autoteliškumą, kaip turinčius tikslą patys savyje, elementus. Man atrodo, kad atsakymas gali būti tik kritiškas, t. y. besiremiantis atskirų, autoteliškais esančių kultūros kūrinių interpretacija. Sisteminiu požiūriu kultūra yra tapati komunikacijai, be to, jei jau ne pagalbinė, tai tikrai funkcionali, tuo tarpu atskiri kūriniai tampa autoteliškais, ką vis dėlto reikia įrodyti taikant atitinkamus kritinio mąstymo tyrinėjimus. Tai pasakęs galiu pereiti prie tokio komunikacinio požiūrio privalumų, dėl kurių, kaip minėjau, esu tikras ir kuriuos stengiuosiu plėtoti. Komunikacija suponuoja darną, nes be jos yra neįmanoma. Tą darną mes perkeliame į sistemas, kurios sistematizuoja mūsų komunikacinės, *scilicet* kultūros pažinimą. Oralumas, raštas, spauda, multimedijos – visa tai yra tik tvarka, taisyklės, kurios padeda suprasti žmonių kultūrą, ir diachroniniame, t. y. istoriniame, ir sinchroniniame, t. y.

šiuolaikiniame, dabarties lygmenyse. Nors sistemų tarpusavio sąveika yra jau nebe ta ir apskritai, kaip pastebėjo Dariuszas Śniezko, pasižymi „besikeičiančia abipusių santykių dinamika“, visas istoriškumas slypi dabartyje. Apie tokio požiūrio privalumus pakankamai daug rašiau teoriniuose veikaluose ir čia juos tik primenu. Plačiau norėčiau aptarti kitus privalumus, apie kuriuos kalbėjo itin pastabūs diskusijos dalyviai: Karolis Modzelewskis, Stanisławas Obirekas ir Rochas Sulima. Taigi komunikacinės sistemos yra materialios ir kartu dvasinės, o kultūros vertinimas, atsižvelgiant į jas, saugo mus nuo to, kad kultūros tyrimų nepakeistume abstrakčiu spiritizmo, kaip ryšio su dvasiomis užmezgimo, seansu. Žodinė komunikacija, kaip jau šiandien žinome, yra ne vien tik tylus garsų skrydis skaidriame ore, bet visas kinezinis, prokseminis, ritualinis, socialinis kontekstas. Rašto komunikacija – tai visas semantinis įvairių rašto tipų tonažas drauge su technikomis, medžiagomis ir platinimo būdais bei jų socialiniais koreliatais. Apie materialius spaudos ir įvairių audiovizualumo tipų aspektus galiu ir nebekalbėti. Siekiant pagrįsti tokį požiūrį pakaks to, ką jau pasakiau. Žiūrėdamas į Jerzy Szackį ir Andrzejų Walickį, mano mokytojus ir draugus, ir šalia jų sėdinčius Leszeką Kolankiewiczą ir Bronisławą Baczkį, Varšuvos idėjų istorikų mokyklos tėvus steigėjus, aiškiai sakau: aš ir toliau lieku idėjų istorikas, kuris ne itin tiki bekūne jų egzistencija, taip pat nemano, kad komunikacijos būdai tų idėjų atžvilgiu buvo neutralūs, t. y. bereikšmiai. Tad tokiu būdu nuo idėjų istorijos pereinu prie kultūros istorijos.

Trečiasis esminis ir paskutinis klausimas, kurį norėčiau aptarti, yra manojo tradiconališkumo, atsparumo visokiems naujoviškumams (ne naujovėms, o būtent naujoviškumams) ir prisirišimo prie moderniosios humanistinės lenkų tradicijos klausimas. Kad esu atsparus visokiausiems naujoviškumams, dažnai ir noriai prisipažįstu ir dar dažniau siūlau būti tokiems pat mano kolegėms ir kolegoms. Šis atsparumas yra ir mano patirties, ir mano gilių apmąstymų išdava. Jau praėjo daugiau kaip pusė amžiaus (jei skaičiuosime nuo studijų pradžios), kai bendrauju su šiuolaikine humanistika ir dirbu protinį darbą. Ko gero, net nesugebėčiau suskaičiuoti visų tų naujovių, kurios vieną ar kitą sezoną buvo vadinamos svarbiausiomis pasaulio istorijoje, o pasirodydavo, kad, vienam ar kitam sezonui pasibaigus, užgesdavo ir susidomėjimas tomis naujovėmis. Todėl esu gana skeptiškas ir šiandieninių naujovių atžvilgiu, o tą skepticizmą stiprina dar ir tai, kad tos naujovės yra skelbiamos vis dažniau ir vis stipriau jas reklamuojant: perfrazuojant Jeaną-Jacques'ą Rousseau, jos „suspindi ir užgęsta“, kartais tik žybtelėjusios, todėl tiesiog reikia leisti joms kaip galima greičiau praeiti pro šalį, nors tokį ramų savo santykį su jomis sieju greičiau su kritiniu mąstymu nei apodiktiniu, nenuginčijamu jų atmetimu. Visi mūsų apmąstymai yra susiję su mūsų kultūrinės, taip pat intelektinės ir mokslinės situacijos pokyčiais. Senojo režimo laikais visokiausi naujoviškumai, suprantama, atėję iš Vakarų, vaidino teigiamą vaidmenį, nes demokratizavo, darė atviresne to meto kultūrą. Tačiau jau tada labiausiai ambicinguose ir daugiausiai naudos teikiančiuose, be to, ir artimiausiuose man, t. y.

idėjų istorikų ar literatūros struktūralistų leidiniuose, tas naujoviškumas buvo mažus, reflektyvus ir selektyvus. Priimama buvo tai, kas buvo renkama, o renkama buvo tai, kas sustiprindavo arba praturtindavo tavo paties mintis. Esu sąmoningas to naujoviškumo tęsėjas, bet atmetu tą šiandieninį naujoviškumą su visais jo neurotizmais ir visokizmais: visur tik ir girdžiu apie visokius „posūkius“ arba „lūžius“, kuriais reikia sekti kartais net nervų sąskaita, o iš viso to – ką pastebėjo dar Irzykowski – nuolat atsiranda kažkoks apverktinas provincialis „nevykęs sulūžizmas“ („jełom“, lenkų rašytojo Karolio Irzykowskio, gyvenusio 1873–1944 m., sukurtas naujadaras iš žodžių „przełom“ ir „jełop“, t. y. „lūžis“ ir „kvailys“ – vert. past.). Savo naujoviškume renkuosi tai, kas leidžia dar labiau prisidėti prie mano ir mano aplinkos darbo kuriant moderniosios kultūros istoriją, t. y. tai, kas padeda dirbti idėjų istorijos, „naujosios istorijos“ ir komunikacinės antropologijos kūrimo darbą. Tokį pasirinkimą liudija ir serija „*Communicare. Historia i kultura*“ („Communicare. Istorija ir kultūra“), kurią redaguoju. Trumpai tariant, tokioje pliuralistinėje kultūros situacijoje reikia būti kažkuo, kad savo poziciją galėtumei plėtoti ir kad tą pliuralizmą galėtumei stiprinti. Jei tokioje situacijoje nuolatos norėsi būti viskuo, rizikuoji, kad tapsi niekuo. Esu giliai prisirišęs prie moderniosios humanistinės lenkų tradicijos todėl, kad mano apmąstymai apie naujoves pasaulyje yra paremti kritiniu mąstymu, o ne todėl, kad mane užvaldė kažkoks provincialis patriotizmas. Visų pirma, tokį refleksinį mąstymą perėmiau iš savo mokytojų, ir tas mąstymas nebuvo vien tik tam tikras triukas, jis buvo glaudžiai susijęs su savųjų tikslų suvokimu. Antra, vienas tokių mokslinių tikslų, kurių stengiuosi plėtoti ir aukštinti, yra modernioji lenkų kultūros istorija, prie kurios kūrimo itin prisidėjo Andrzejus Walickis ir Henrykas Samsonowiczius. Ir nematau jokios priežasties, dėl kurios turėčiau atsisakyti jų darbų skaitymo ir studijavimo vardan to, kad kuo greičiau perskaityčiau Allaną Bloomą ar Paulį de Maną. Galų gale, trečia (ir čia jau kryptu į filosofinių mano mokslinių tikslų sritį), geriausiai antropologinę kultūros viziją ir jos operacionalizaciją kultūros istorijoje stiprina arba, kaip rašė Brzozowski, „kloja jai pamatus“ būtent lenkų kultūralizmas. Tam kultūralizmui skyrčiau keliasdešimt savo tyrinėjimų metų ir dariau tai tuo metu, kai lenkų kultūralizmas buvo apodiktiskai neigiamas ir atmetamas, ką puikiai priminė Andrzejus Walickis. Ir nerandu jokios kitos šiuolaikinės filosofijos, kuri būtų labiau inspiruojanti ir duodanti daugiau vaisių (bent jau mane dominančiose srityse) nei lenkų kultūralizmas. Šiandieninių nietzscheanistų ir heidegeristų pilni visi Vyslos krantais važinėjantys tramvajai, vietos nėra net ant laiptelių, į juos dar braunasi derridistai ir lacanistai – tegul tad važiuoja į platųjį pasaulį, kuris atsiveria jiems prieš akis. Na o aš... Man gera Edwardo Abramowskio, Romano Ingardeno, Stanisława Brzozowskio, Floriano Znanieckio, Jano Strzeleckio, Leszeka Kołakowskio ir kitų draugijoje, iš kurios nesiruošiu trauktis. Kviečiu visus pasidomėti pradedančiu veikti tinklalapiu *Kulturologia polska XX wieku* (www.kulturologia.uw.edu.pl), kuriame su visa ta draugija galima susipažinti artimiau.

Baigdamas dar kartą norėčiau, kad priimtumėte mano pasisakymo pradžioje jau išsakytas padėkas. Ir protu, ir širdimi dėkoju visiems nuostabiems mūsų svečiams, kurie šioje diskusijoje pristatė daugiabalsę humanistinę esė, esė, kuri, manau, ne tik man sukėlė daugybę minčių. Nuoširdžiai dėkoju mano draugui ir vadovui Leszekui Kolankiewiczui, kuris šią konferenciją inicijavo ir šiai diskusijai virtuozaiškai dirigavo. Dėkoju Justynai Kowalskai-Leder ir jos kolegėms bei kolegoms iš Kultūros istorijos katedros už tai, kad šią konferenciją organizavo, o kadangi jie visi yra taip pat ir mano kolegos, tai mano padėka yra dar didesnė. Dėkoju visiems, kurie į šią konferenciją atvyko, kurie dalyvavo diskusijoje ir ištvėrė iki pabaigos.

Przegląd filozoficzno-literacki, Nr. 4 (21), 2008, p. 13–48, 51–56.

Iš lenkų kalbos vertė Rasa Rimickaitė

Andrzej Mencwel
Wyobraźnia antropologiczna
(*Anthropological Imagination*)

Summary

Polish intellectuals gathered to discuss a newly then appeared book *Anthropological Imagination* (2006) by a Professor of the Warsaw University and long time leader of the Polish Cultural Institute Andrzej Mencwel considering it as an extraordinary phenomenon in cultural theory, history and the presence. Professors Karol Modzelewski, Stanisław Obirek, Henryk Samsonowicz, Roch Sulima, Jerzy Szacki, Dariusz Śnieżko, Andrzej Walicki and Dr. Bartosz Korzeniewski took part in the discussion moderated by Prof. Leszek Kołankiewicz. After the discussion A. Mencwel answered to questions and thanked for actual and meaningful insights.